

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ПОДАТКОВИМИ ПЛАТЕЖАМИ ПІДПРИЄМСТВ

Розглядається механізм активного використання підприємством законних можливостей мінімізації податкових платежів для збільшення розміру чистого прибутку і темпів свого економічного розвитку. Наведені принципи формування податкової політики підприємства

Актуальність теми. Податки, як відомо, є достатньо гнучким та ефективним інструментом управління господарською діяльністю підприємств та організацій, їх дія ґрунтується на створенні у керованих суб'єктах визначених стимулів чи антистимулів, що направлені на досягнення необхідної мети. В цьому полягає так звана протекціоніська функція податків. Але в практиці застосування оподаткування в нашій країні завжди переважала інша – фіскальна функція податків. Саме їй віддавали перевагу як органи законодавчої, так і виконавчої влади. Однак недостатня увага до протекціоністської функції зовсім не знижувала її вплив на поведінку платників податків, обмежуючись лише загальними міркуваннями відносно можливих мотивів їх поведінки. Якщо такий шлях був природним в умовах командної економіки, оскільки податки як інструмент економічної політики ніхто ніяк не сприймав, то в сьогоденні цей підхід не лише неприйнятний, але й шкідливий. Більш того, ігноруючи кваліфіковане вивчення мотивації платників податків, що створюється податковою політикою, можна отримати результати дуже далекі від очікуваних.

Стан вивчення проблеми і аналіз останніх досліджень. Вивчення законодавства України про систему оподаткування господарюючих суб'єктів [1-6] показує, що діюча система оподаткування потребує подальшого удосконалення. На необхідність удосконалення системи оподаткування підприємств вказується в роботах С.Ф. Биконі [8], О.В. Кужель [9], В.В. Лацака [10], А.В. Захаріна [11], В. Сенчукова [15].

Мета дослідження полягає в розробці методичних підходів до удосконалення механізму управління податковими платежами підприємств.

Виклад основного матеріалу досліджень. Прийнято вважати, що підприємство зацікавлене в збільшенні свого прибутку. Не заперечуючи цю тезу, відмітимо, що з позиції платника податків вони не просто зацікавлені в збільшенні його маси, хоча це і досить привабливий мотив, але, на наш погляд, що особливо важливо, в справедливому розподілі відтворюваної вартості між ним і державою. Наявність поняття “справедливе” робить цю проблему дуже складною. Те, що одному здається справедливим, іншому, на жаль, – несправедливим. Так при розрахунку чистого прибутку більша частина вилучених державою коштів виявляється прихованою. Дійсно, податок на додану вартість оплачується як частина ціни товару, але підприємству він не поступає, а повністю перераховується в бюджет.

Дія податку на додану вартість лягає важким тягарем не лише на підприємства, а й на кінцевого споживача, тобто на населення. Ще тільки купуючи сировину, матеріали і все, що необхідно для виробництва продукції, підприємство переплачує 20 % від ціни, що піде в бюджет держави. Реалізуючи свою продукцію, підприємство бере з покупця зверх ціни ще 20 % її вартості, які також підуть державі. ПДВ є несправедливим в соціальному аспекті, оскільки оподатковуються не отримані підприємством доходи, а його витрати, що пов'язані з виробництвом, причому підприємство в кінцевому випадку, платить різницю між сплаченою і

отриманою сумами ПДВ, а решту платять покупці продукції, які є кінцевими споживачами. Якщо можна так сказати, підприємства виступають тут як збирачі податків на користь держави. Природно, що ПДВ, підвищуючи ціни, скорочує споживання і виробництво, одночасно полегшуючи доступ дешевим імпортним товарам на внутрішній ринок.

Однак головний недолік ПДВ навіть не в тому, що витрати на виробництво ростуть – це частково компенсується цінами, а в тому, що підприємства повинні мати в своєму розпорядженні значні оборотні кошти для забезпечення нормального виробничого ритму. Справа в тому, що підприємство змушене відволікати з свого обігу суми ПДВ задовго до того, коли буде вироблена і реалізована продукція. Держава стягує ПДВ не з доходів підприємства, а додає його до витрат виробництва, і це тягнеться навіть не до моменту реалізації продукції, а до моменту отримання грошей на розрахунковий рахунок, що в умовах інфляції і кризи неплатежів призводить до гострої нестачі оборотних коштів і повної зупинки виробництва.

Дію ПДВ на підприємство можна проілюструвати таким прикладом. Мале підприємство що виготовляє меблі замовляє матеріали вартістю 250 грн. на один виріб. ПДВ за рахунок постачальника цього матеріалу 50 грн., тобто матеріали підприємству обходяться в 300 грн.

Заробітна плата по виготовленню виробу 100 грн., нарахування на заробітну плату – 47,5 грн., інші накладні витрати – 40 грн. плюс 8 грн. ПДВ, тобто 48 грн.

Собівартість виробу складатиме:

$$250 + 100 + 47,5 + 40 = 437,5 \text{ грн.}$$

$$\text{Прибуток} - 30 \%, \text{ тобто } 437,5 \times 0,3 = 131,25 \text{ грн.}$$

$$\text{Продажна ціна виробу} - 437,5 + 131,25 = 568,75 \text{ грн.}$$

$$\text{ПДВ на готовий виріб} - 568,75 \times 0,2 = 113,75 \text{ грн.}$$

$$\text{Продажна ціна плюс ПДВ} - 568,75 + 113,75 = 682,5 \text{ грн.}$$

Після реалізації виробу замовнику підприємство сплачує до держбюджету різницю між отриманими і сплаченими сумами ПДВ: $113,75 - 50 - 8 = 55,75$ грн.

$$\text{Податок на прибуток} - 25 \% \text{ від } 131,25 = 32,81 \text{ грн.}$$

Таким чином, ПДВ перевищує податок на прибуток практично вдвоє, а з 682,5 грн., сплачених замовником: держбюджету, були авансовані і кінцево сплачені такі суми: ПДВ на матеріал – 50 грн., на інші витрати – 8 грн., ПДВ на виріб – 113,75 грн., податок на прибуток – 32,81 грн., нарахування на заробітну плату – 47,5 грн., тобто 258,63 грн. або 59,1 % від вартості замовлення.

Щось подібне можна помітити і з нарахуваннями на заробітну плату, хоча на відміну від податку на додану вартість останні включаються в собівартість продукції і також оплачуються покупцем із тієї ж знову створеної вартості.

Описані хитро переплетіння не можуть спростувати ту істину, що всілякі податки або платежі, нарахування і т.п. можуть бути стягнені тільки тому, що підприємства своєю діяльністю створюють нову вартість, з якої і робляться всі ці відрахування. Таким чином, якщо орієнтуватися на чистий прибуток у якості показника мотивації, то значна частина, що вилучається зі знову створеної вартості у виді податку з доданої вартості і нарахувань на заробітну плату, залишиться неврахованою. Що ж вибрати за показник мотивації? Що стосується рентабельності, то цілком очевидно, що вона не може характеризувати мотивацію виробника, а швидше за все характеризує його поведінку або стан, причому необов'язково як результат реакції на діючі стимули або антистимули. У якості показника мотивації, що об'єктивно її характеризує, ми пропонуємо показник, що представляє собою відношення чистого прибутку до тієї частини знову створеної вартості, що ділиться між підприємством і державою.

Основне співвідношення, що характеризує підприємницький інтерес, задається в наступному виді:

$$F(P, N) > K \quad (1)$$

де P – чистий прибуток; N – сума всіляких податків, нарахувань, відрахувань і інших платежів, обов'язкових по податковому законодавству; K – коефіцієнт мотивації.

Передбачається, що існує нижня межа співвідношення (1), при меншому розмірі якого даний вид підприємницької діяльності стає недоцільним.

Стосовно до основних видів податків нерівність (1) приводиться до виду:

$$F = (adc, anp, bcmz) > 0 \quad (2)$$

де adc, anp – ставки податку на додану вартість і прибуток; b – ставка нарахувань на заробітну плату; c – ціна продукції; m – матеріальні витрати на виробництво продукції; z – заробітна плата на виробництво продукції.

Нерівність (2) являє собою фундаментальне співвідношення, що зв'язує основні економічні показники залежні або обумовлені відповідною податковою політикою. Воно не дозволяє довільно встановлювати ці показники, незважаючи на їх повну або відносну самостійність. За допомогою цієї нерівності можна визначити граничні значення кожного показника за умови, що інші встановлені або задані поза залежністю один від одного. Саме в цьому і полягає його фундаментальне значення.

Для визначення граничного значення відповідного показника необхідно щодо нього вирішити нерівність (2). Співвідношення (1) і (2) можуть бути використані для порівняльної оцінки різних варіантів системи оподаткування, при якій у якості критерію розглядається запропонований показник мотивації.

У підсумку можна констатувати, що стимулюючого впливу українське податкове законодавство не має. Податок на прибуток і податок на додану вартість що сплачуються підприємствами, не підсилюють їхню фінансову самостійність і до останнього часу не роблять пріоритетним розвиток підприємств взагалі та малих підприємств – особливо. Внаслідок цього, більшість малих підприємств не мають можливості конкурувати з великими. Розрахунки по прямому і непрямому оподаткуванню дають можливість зробити висновок про те, що система оподаткування є однією з головних причин фінансової нестійкості суб'єктів, що господарюють, особливо малих підприємств. При таких ставках податків навіть самі працьовиті підприємці та кваліфіковані працівники втрачають інтерес до продуктивної праці і шукають інші можливості заробітку.

Обсяг формування прибутку підприємства в значній мірі залежить від суми його податкових платежів. За рахунок якого б джерела і на якій би стадії господарської діяльності підприємства вони не здійснювались, в кінцевому підсумку вони зменшують розмір прибутку, який залишається в його розпорядженні. Тому кожне промислове підприємство повинно активно використовувати законні можливості мінімізації податкових платежів з тим, щоб забезпечити збільшення розмірів чистого прибутку, а відповідно і темпів свого економічного розвитку.

За джерелами сплати податки, збори і інші обов'язкові платежі діляться на три основні групи: 1) податкові платежі, що включаються в ціну товару (основне місце серед них займають податок на додану вартість і акцизний збір);

2) податкові платежі, що відносяться на собівартість продукції (основне місце серед них займають відрахування в фонд соціального страхування, пенсійний фонд, фонд сприяння зайнятості населення, фонд медичного страхування);

3) податкові платежі, що здійснюються за рахунок прибутку (основне місце серед них займає податок на прибуток).

Проблема мінімізації додаткових платежів з метою збільшення розміру прибутку, що залишається в розпорядженні підприємства, в значній мірі вирішується шляхом формування ефективної податкової політики.

Основною метою формування податкової політики промислового підприємства є вибір найбільш ефективних варіантів здійснення податкових платежів при альтернативних напрямках його господарської діяльності. Це формування будується на наступних основних принципах:

1. Суворе дотримання існуючого податкового законодавства. Жодна з форм ухилення від сплати податків (приховування реальних доходів або прибутку, підтасування бухгалтерської звітності, затримка податкових платежів і т.і.) не може бути використана підприємством, що турбується про свою ділову репутацію.

2. Оперативне врахування змін в існуючій податковій системі. Розроблена підприємством податкова стратегія, а в окремих випадках і види господарських операцій повинні оперативно коригуватись з врахуванням нових видів податків, зміни ставок оподаткування, скасування або надання податкових пільг і т.ін.

3. Пошук і використання найбільш ефективних господарських рішень, що забезпечують мінімізацію бази оподаткування. Це визначає цілеспрямований вплив на різні елементи бази оподаткування в розрізі джерел сплати окремих податків, широке використання встановленої системи прямих і непрямих податкових пільг.

4. Планове визначення сум наступних податкових платежів. В основу такого планування повинні бути покладені цільова сума прибутку підприємства та інші планові показники його економічного розвитку.

5. Розробка податкового графіка на плановий період. Він являє собою графік здійснення конкретних видів податкових платежів підприємства в майбутньому періоді. Розробка такого графіка дозволяє мінімізувати затрати підприємства по обслуговуванню податкових потоків.

Процес формування податкової політики промислового підприємства здійснюється за такими етапами (рис. 1).

1. Виявлення напрямків господарської діяльності підприємства, що дозволяє мінімізувати податкові платежі за рахунок різних ставок оподаткування. Державна система оподаткування передбачає різні ставки податків з виробничої діяльності, операцій з цінними паперами, торгово-посередницьких операціях і т. ін. Формуючі напрямки і обсяги своєї господарської діяльності, підприємство може вже на цьому етапі мінімізувати майбутні податкові платежі.

2. Виявлення можливостей зменшення бази оподаткування підприємства за рахунок прямих податкових пільг. Ці пільги надаються в наступних основних формах: а) зменшення розміру ставок оподаткування (пряме або в процентах до середньої ставки); б) наданні податкового кредиту; в) повне звільнення від сплати окремих податків.

3. При використанні підприємством прямих податкових пільг необхідно врахувати, що всі вони носять цільовий характер. У відповідності з метою їх надання і використання при формуванні податкової політики всі податкові пільги рекомендується ділити на три групи:

а) податкові пільги, що надаються окремим категоріям промислових підприємств. До їх складу відносяться пільги, що надаються малим підприємствам, підприємствам громадських організацій інвалідів, спільним підприємствам з іноземними інвестиціями і т.ін.

б) додаткові пільги, що надаються окремим видам господарських операцій. До їх складу (відносяться пільги, по здійсненню окремих реальних інвестицій (наприклад при реконструкції і модернізації активної частини основних фондів), по доходах від державних облігацій і т.ін.

в) податкові пільги, що надаються при реалізації окремих груп товарів. До їх складу відносяться пільги по сплаті податку на додану вартість по окремих видах товарів, акцизного збору (він встановлений лише на окремі групи товарів) і т.ін.

У відповідності з таким групуванням підприємство може на альтернативній основі формувати свою податкову політику, відповідним чином диверсифікуючи організаційні форми своїх філіалів, види господарських операцій, асортимент товарів, що реалізується.

4. Врахування непрямих податкових пільг у формуванні податкової політики підприємства. Склад непрямих податкових пільг визначається різними можливостями зменшення бази оподаткування. По групі податків, що відносяться на собівартість, такі можливості реалізуються перш за все за рахунок зменшення фонду оплати праці. По групі податків, що включаються в ціну товарів, основні резерви полягають в гнучкому маневруванні цінами реалізації і асортиментом товарів, що реалізуються. По групі податків, що сплачуються за рахунок прибутку, основні можливості полягають в швидкому списанні на собівартість окремих витрат (наприклад, при прискореній амортизації активної частини основних виробничих фондів).

5. Врахування регіональних особливостей формування податкової політики підприємства. В процесі регіональної диверсифікації діяльності підприємств виникають можливості використовувати податкові переваги, що діють на окремих територіях. При цьому виділяють, як правило, три групи регіональних утворень з різною системою оподаткування: а) спеціальні (вільні) економічні зони своєї країни. В границях цих зон законодавче встановлюється і діє спеціальний податковий режим; б) суміжні країни з більш пільговою податковою системою. Такі країни можуть бути об'єктом регіональної диверсифікації діяльності промислових підприємств, в першу чергу, розташованих в прикордонних областях; в) офшорні території. Як правило, для цього обирають території з дуже низьким рівнем оподаткування (а іноді безподаткові зони).

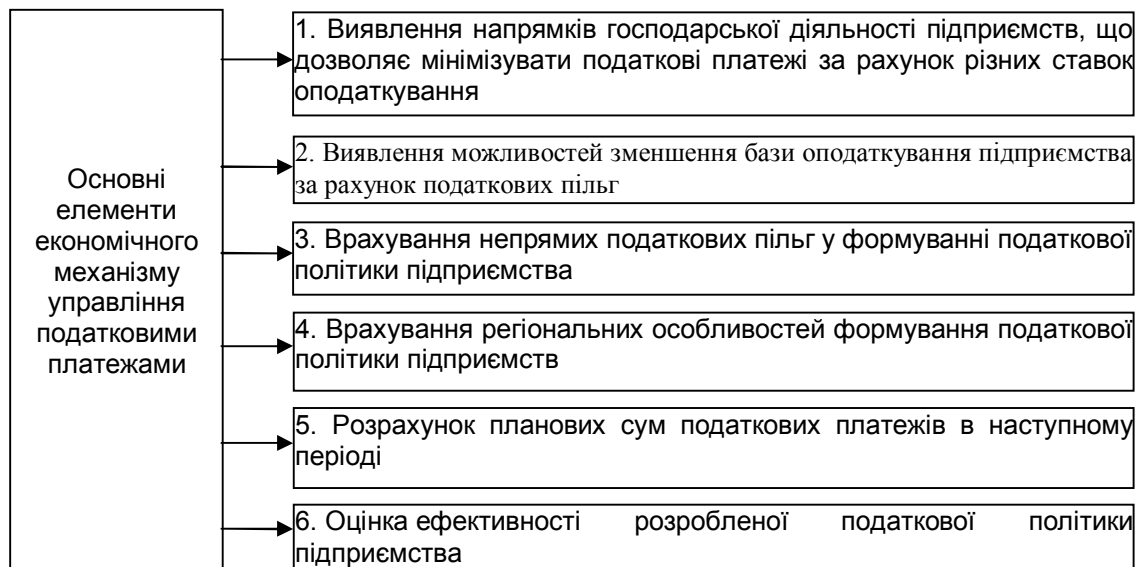

Рис 1. Економічний механізм управління податковими платежами підприємства

6. Розрахунок планових сум податкових платежів в наступному періоді. Такі розрахунки на підприємствах проводяться по наступних основних видах податків і зборів: а) податку на прибуток; б) податку на додану вартість; в) внесках до державного фонду соціального страхування; г) внесках до державного пенсійного фонду; д) внесках до фонду медичного страхування. Сьогодні вказані податкові платежі промислових підприємств складають близько 90 % загальної суми.

Планові розрахунки здійснюються в такій послідовності:

На першому етапі визначається сума податкових платежів, розрахунковою базою яких є фонд оплати праці. Враховуючи, що крім перших двох видів вищеперераховані платежі розраховуються по єдиній базі (фонду оплати праці), в процесі розрахунків ставки їх внесків сумуються з метою формування єдиної ставки відрахувань. Розрахунок планової суми цих податкових платежів за формулою:

$$П_{\phi} = \frac{ФОП \times C_{\phi}}{100}, \quad (3)$$

де $П_{\phi}$ – сума податкових платежів, обчислена до суми фонду оплати праці; $ФОП$ – сума фонду оплати праці, що планується; C_{ϕ} – єдина сумована податкова ставка податкових відрахувань від фонду оплати праці, в %.

На другому етапі визначається сума податкових платежів, що входять в ціну товару (податок на додану вартість). Цей розрахунок здійснюється за формулою:

$$П_{ндв} = \frac{ВД \times C_{ндв}}{100}, \quad (4)$$

де $П_{ндв}$ – планова сума податку на додану вартість; $ВД$ – планова сума валового доходу від реалізації товарів; $C_{ндв}$ – ставка податку на додану вартість, в %.

Якщо підприємство самостійно імпортує великий обсяг товарів, то цей розрахунок повинен бути доповнений планованою сумою акцизного і митного зборів на передбачуваний обсяг імпорту.

На третьому етапі визначається сума податку на прибуток. Розрахунок проводиться за формулою:

$$П_n = \frac{ЧП_n \times 100}{100 - C_n} \text{ або } П_n = \frac{БП \times C_n}{100}, \quad (5)$$

де $П_n$ – планова сума податку на прибуток; $ЧП_n$ – цільова сума чистого прибутку; $БП$ – планова сума балансового прибутку; C_n – ставка податку на прибуток, в %.

На четвертому етапі визначається загальна сума планових податкових платежів підприємства. Розрахунок здійснюється за формулою:

$$П_3 = П_{\phi} + П_{ндв} + П_n, \quad (6)$$

де $П_3$ – загальна сума планових податкових платежів підприємства (значення інших показників розглянуті вище).

Цей розрахунок можна скоригувати на питому вагу сум розглянутих податкових платежів підприємств в звітному періоді.

6. Оцінка ефективності розробленої податкової політики підприємства. Така оцінка здійснюється за рахунок системи відповідних показників, основними з яких є:

а) коефіцієнт ефективності оподаткування. Він дозволяє отримати найбільш узагальнену характеристику обраної політики оподаткування, показуючи як співвідносяться між собою показники чистого прибутку і загальної суми податкових платежів. Розрахунок цього показника здійснюється за формулою:

$$E_n = \frac{ЧП}{П_3}, \quad (7)$$

де E_n – коефіцієнт ефективності оподаткування; $ЧП$ – планова сума чистого прибутку; $П_3$ – загальна сума планових податкових платежів;

б) податкоємність доходів. Цей показник дозволяє визначити суму податкових платежів, що приходяться на одиницю валового доходу підприємства. Він розраховується за наступною формулою:

$$ПЄ = \frac{П_з}{ВД_n}, \quad (8)$$

де $ПЄ$ – планована податкоємність доходів підприємства; $П_з$ – загальна сума планових податкових платежів; $ВД_n$ – планова сума валового доходу.

в) коефіцієнт пільгового оподаткування. Цей показник дозволяє визначити, наскільки ефективно підприємство використовує надані законодавством пільги по податкових платежах в цілому (або по окремих видах податків). При розрахунку цього показника використовується наступна формула:

$$K_{пп} = \frac{\sum ПП}{\sum ПП + П_з}, \quad (9)$$

де $K_{пп}$ – коефіцієнт пільгового оподаткування; $ПП$ – загальна сума податкових пільг, що використовується промисловим підприємством; $П_з$ – загальна сума планових податкових платежів.

Ця система показників може бути доповнена окремими показниками, що характеризує долю окремих груп податкових платежів в собівартості, балансовому прибутку. За допомогою вищенаведених показників оцінюються альтернативні варіанти податкової політики підприємства, порівняння яких дозволяє обрати для реалізації найбільш ефективний її варіант.

Величина податкових ставок є предметом постійних дискусій.

Тенденція до підвищення податків характерна для сильної централізованої держави, яка прагне сконцентрувати в своїх руках великий обсяг фінансових ресурсів з метою наступного впливу через бюджет на розвиток економіки. Однак чим більша частина доходів вилучається державою в якості податків, тим менше стимулів до їх отримання. Надто високі податкові ставки викликають зниження активності підприємців, що автоматично веде до падіння їх доходів і, відповідно, до скорочення коштів, що поступають в бюджет в якості податків. Таким чином, держава виявляється зацікавленою у встановленні таких ставок оподаткування, які б, з одного боку, не перешкоджали б розвитку підприємництва, а з іншого – забезпечували максимальне надходження коштів до бюджету. Вибір оптимальних ставок оподаткування графічно представлений на рис. 2 у вигляді кривої Лафера.

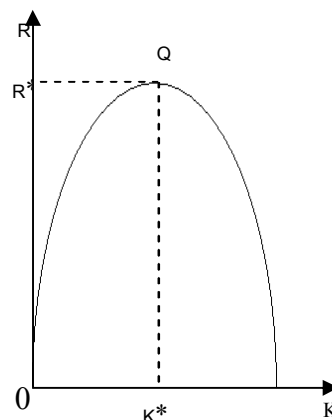

Рис. 2. Крива Лафера

Умовні позначення: K – податкова ставка на доходи; R – загальна сума податкових надходжень, K^* – ставка податків, що забезпечує максимальний рівень податкових надходжень, R^* – порогове значення в динаміці кривої.

Ця крива наочно показує, що по мірі зростання податкових ставок K загальна сума надходжень до бюджету R зростає. При цьому значенні ставки K^* відповідає максимальний обсяг фінансових коштів, що відраховуються у вигляді податків до бюджету R^* . Після проходження значення Q наступне збільшення ставок K веде не до зростання податкових надходжень, а до їх скорочення, оскільки подальше збільшення податків підриває зацікавленість підприємців в нарощуванні обсягів виробництва (рис. 3).

Ілюстрація наслідків абсолютного збільшення розмірів податкових ставок, яка схематично представлена на рис. 3, є граничним випадком. В дійсності, при здійсненні практики оподаткування і розробки оптимальних податкових ставок державним органам доводиться стикатися з більш окремими випадками при розробці податкової сітки. Податкова сітка – законодавчо закріплена доля доходу, що виражена в процентах і належить до перерахування в бюджет в залежності від його величини. Податкова сітка встановлюється на основі принципу прогресивного оподаткування, коли більший дохід обкладається більшою ставкою. В результаті по мірі росту доходів в них росте доля, яка вилучається в якості податку.

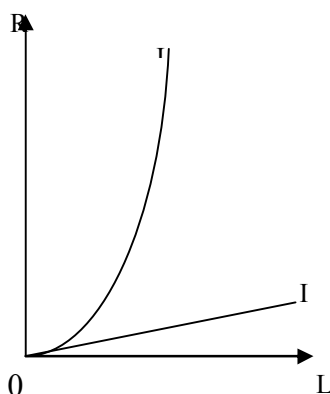

Рис. 3. Відміна зміни ставок при прогресивному(2) та пропорційному (1) оподаткуванні

Умовні позначення: R – величина податкових стягнень, L – розмір податків, I – зростання податків при пропорційному оподаткуванні, II – зростання податків при прогресивному оподаткуванні.

Найбільш ефективною системою прогресивного оподаткування є така, коли чергова, більш висока ставка платежів встановлюється не з усього сумарного доходу, а з відповідного приросту. В цьому випадку загальна величина оподаткування – результат суми податків складових частин сукупного доходу.

При прогресивній системі побудови податкових ставок з ростом доходів все більша частина їх грошового виразу поглинається бюджетом. Граничним випадком є ситуація, коли весь дохід, який отримується понад цей визначений рівень, може бути перерахований в бюджет. Якщо мова йде про прибуток, то в підсумку по мірі росту доходності підприємства й досягненні прибутком якоїсь границі, зацікавленість підприємства в підвищенні ефективності послаблюється, а потім зовсім зникає. Ця залежність примушує ретельно розробляти прогресивні ставки оподаткування для кожної категорії доходів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Сьогодні ефективне функціонування підприємств в значній мірі залежить від системи оподаткування. Виходячи з цього необхідно розробити оптимальну систему прогресивного оподаткування підприємства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Закон України “Про систему оподаткування” від 12.02.97
2. Закон України “Про оподаткування прибутку підприємства”// Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 4.
3. Про внесення змін до Закону України “Про систему оподаткування”. Закон України від 19.02.97 // Голос України. – 1997. – 20 березня.
4. Про податок на додану вартість: Закон України від 27.06.97 р. // Фінансова консультація. – 1997. – № 21.
5. Про внесення змін до закону України “Про оподаткування прибутку підприємств”: Закон України від 22.05.1997 // Галицькі контракти. – 1997. – № 26.
6. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.07.99 // Урядовий кур’єр № 162 від 01.09.99 р.
7. Економічна енциклопедія: у трьох томах. Т. 2 / Ред. С.В. Мочерний (Відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр “Академія”, – 2001. – 848 с.
8. *Биконя С.Ф.* Вдосконалення інституту податкового регулювання інвестиційної та інноваційної діяльності С.Ф. Биконя Вісник СКО економічної науки України. – 2005. – № 2(8). – с. 30-33.
9. *Кужель О.В.* Обґрунтування необхідності формування в Україні сталої методології державного регулювання в умовах ринкових відносин / О.В. Кужель // Вісник економічної науки України – 2005. – № 2(8). – с. 59-63.
10. *Лушак В.В.* Удосконалення систем прямого оподаткування в Україні / В.В. Лушак // Фінанси України. – 2004. – № 4. – с. 26-32.
11. *Захарін А.В.* Удосконалення податкового регулювання інвестиційної та інноваційної діяльності / А.В. Захарін // Проблеми науки. – 2005. – № 4. – с. 46-50.
12. *Сідляр В.В.* Дивергенція наукових теорій єдиного податку / В.В. Сідляр // Світ фінансів. – 2008. – Випуск 3(16). – с. 16-23.
13. *Пушкарева В.М.* История финансовой мысли и политики налогов: учеб. пособие / В.М. Пушкарева М: Финансы и статистика, 2003. – 256 с.
14. *Засухин А.Д.* Доходы и налоги / А.Д. Засухин. – М.: ОАО “НПО” Издательство “Экономика”, 1999. – 246 с.
15. *Сенчуков В.* Оптимальна система оподаткування / В. Сенчуков // Економіка України. – 1999. – № 3. – с. 55-60.